

"Meie Elu" nr. 19 (821) 1966 NELJAPÄEVAL, 12. MAIL — THURS, MAY 12

KUIDAS VALMIS HEINE TRILOOGIA Kirjanik Arved Viirlaid jutustab

„Pärast Ahto Valteri ookeani ületamist pole Eesti nõme käsitletud selle kontinendl ajakirjanduse poolt kunagi sellises ulatuses nagu läinud paari nädala jooksul seoses Heine-Rausl kohtuprotsessiga,” ütleb kirjanik Arved Viirlaid, kui tema poolte pöörduslin sooviga, et ta jutustaks oma tähelepanukul ja muljeist „Valmu ja ahelate” loomispäevilt, mil ta pikki näidalid koos Eerik Helnegaga, kelle elusaatus, võitlus ja kannatused läbi A. Viirlaidi kirjanikusilma kirjanduslikus teoseks võrmiti. See raamat on olnud mõle paigasgrupli best-selleriks, selle üle on diskuteeritud, seda on peetud puhaks fantaasia viljakas, aga keegi ei saa elada selle mõju lugeda väimule. See on ingliskeelse, tõlke kaudu katesi rahval tutvustanud eestlaste raskete kannatusega, mis siiski pole suutnud murda veel selle rahva valmset tugevust. „Olles ise Eerik Helne populariseerimisel oma romaanidega osaline, tahaksin olukorra selgituseks ja Eerik Helne mõistmiseks meelegi avaldada oma mõtteleid,” lisab ta nõustuvalt.

— Mis põhjusil tundsid sa vajadust Eerik Helnegaga kohtuda ja just tema elusaatusest otsida kirjanuslikku alnet?

„Nagu lugejail teada, käsitleb enamus mu kirjanduslikku loomingut eesti rahva elu ja lootusetut võitlust II Maailmasõjale järgnevail aastail. Seoses tolle mulle lähedase ainega on mind huvitanud iga isik, kes päsenud pärast mind värskete andmetega silapoole raudset eesrijet. „Ristideta hauad” on näiteks kirjutatud mu enese, mu lähedaste kaašlaste ja kaks aastat hiljem Eestist tulnud relvavenna kogemuste põhjal.”

— Kuidas öleti johtus Su tutvumine Helnegaga, kas see oll Juba varasemate kokkupuudele jätk või uus?

„Kui ma 1956. a. kuulsin Eerik Helne saabumisest saksa sõjavangina Lääne-Saksamaale, nägin temas eelkõige ainet kirjanduslikuks loominguks. Seda enam, et enne Helne Torontosse jõudmist oln teadlikuks saanud tema osavõtust vastupanullikumisest koolipoisina, ta vangistamisest 1940. a. ja täp väljaandmisest saklastele vene poliitvangide vastu Ribben-tron. Mõlotaval meelinädalate vi-

Nii teadsin juba enne isiklikku tutvumist peatüki töö elust — Saksa-maal paljakspöötud pea ja sisselöödud esihammastega noorukina. Teadsin ta 1941. a. lausutud sõnadiki: „Minu kallim on Eestil!” — Ja ma ootasin teda kirjaniku töelise huvig.”

— Kas idee tema elusaatuse kirjanekuks on pärilt Sinult või soovis Helne oma mälestust kirja panna?

„Kui oma tulevast romaanikangelast kohtasin, tegin talle peaegu kohe ettepaneku ta mineviku elamu-sist kirjutada. Vintsutatuna ja osaliselt alles Teises Maailmas viibiyana suhtus ta kavatsusisse jahedalt. Selgitasin oma mõtte tähtsust ja alles rõhutades, et romaan tema läbielatu alnel völks õhutuseks ja eeskujuks olla mele võõrsil sirgule noorsoole,

muutus ta suhtumine positiivse-maks. Siiski ei saanud ta temalt kohe õbusolekut, vaid ainult lubaduse, et ta ei anna ainet kellegile teiselt. Alles pärast mu romaanide „Tormiaasta” ja „Ristideta hauad” lugemist, ta andis mulle lubaduse oma minevikku romaanil ainena kasutada.

— Kuna meie elukohad tol ajal asusid võrdlemisi lähestikku, siis koh-tusime mitme kuu vältel peaegu igapäev. Mida kaugemale temai loosse sisse elasin, seda enam see mind haaras. Enim võlus mind aga avas-tus, et jutustaja oli tohututes kog-e tud kannatusis suutnud säilitada inimlikkuse ja rahu. See tegi jutus-taja isiku sümpantseks, sest minu arusaamisel on humaansuse reet-mine idee nimel kõige rasineeritu-mate kuritoks. Jutustajas avastasin, et surmast läbiküünuna võib osa-inimesi leida elufilosofia, mis on nii tugev, et tundub vahest ebareal-sena. See muudab rahvustunde usuks.”

— Kuidas töimus tooralne kirjanuslikuks teoseks vormimine ja kui vörde see Helne tegelikule elule vastab, kulpalju on selles Si-nu loojafantaasiat?

— Edasi võime teha ainult oletusi. Me võime jouda töö jäilile, ehkki loo-tused on napid. Töö jäilile saamise suurimaks eelduseks on see, et de-mokraatlik ühiskond ei või lubada nii jämedat isikuvalduse põhimõ-tele rikkumist, nagu see on toimu-nud Helne puuhul CIA poolt.”

„Vaim ja ahelad” kirjutamine võttis kolm korda pikema aja, kui olin ette kujutanud. Käsikirjast läks palju paberikorvi jutustaja lihtsa märkusega: „See poleinil nii.” Võik-sin kinnitada, et

selles romaanis on Eerik Helne te-gelikku elu rohkem kui ükski luge-Ja oskab almatu.

Loomulikult tuli aga kirjutamisel silmas pidada, et romaan ei ohustaks kodumaal viibivate elusid. „Kustuvad tuled” puhul on lõigud metsas vaba kirjanduslik looming, samas aga elutäpsed sundmuste-osas nagu näiteks rongi rõövamine, südaöine laulatus, lahangud, suur-küüditamine metsavendade sekkumi-sega, Karjala retk, põgenemiskava-tsus öhupaliiga jne, jne. Loomulikult, on tegelaste kujud ja paljud nende isiklikest vahekordadest minu fan-taasiolooming, sest filmiparaati ju-tustajal ju kaasas polnud.

— Kuna Siu teosed on Eerik Helne elusaatuse maailma silmade alla lahti paljastanud, kas arvad, et need võivad mingil moel ka olla põhjuseks, mis tema vastu ri-rank süüdistus on töötetud?

„Näen isiklikult, et just „Vaim ja ahelad” kirjutamine minu pealt juh-tiski Eerik Helne konarlikule teele paguluses. See näitas vanale võitle-jale kätte uued võimalused, oli talle enesele nagu õppetunniks. Mu ro-maan ei olnud veel löpetatud, ‘kui ta tuligi välja oma „Legendi loo-jad” filmi-idega. Paljud lähemal seisjad teavad, missuguste raskus-tega ta mõtte teostas, tänu näitleja-te entusiasmile ja ohvrimeelele.

Koos raamatuga ja filmiga oli Eerik Helnest saanud jälle Eerik Horn Si-berist ja Eesti metsadest. Võitlus-väli oli teine — Põhja-Ameerika manner. Vaenlane aga sama.”

— Tundes Helnet lähedalt, mis-suguseid oletusi võld teha praegu-sesi olukorrast?

„Edasi võime teha ainult oletusi. Me võime jouda töö jäilile, ehkki loo-tused on napid. Töö jäilile saamise suurimaks eelduseks on see, et de-mokraatlik ühiskond ei või lubada nii jämedat isikuvalduse põhimõ-tele rikkumist, nagu see on toimu-nud Helne puuhul CIA poolt.”